

יחסי האיחוד האירופי עם ארצות הברית בעידן טראמפ

עודד ערן, יותם רוזנר ורותם אורג

מאז בחירתו של דונלד טראמפ לנשיאות מתעצבים היחסים בין ארצות הברית לבין האיחוד האירופי. ההתנגשות בין תפיסת העולם הגלובליסטית של מנהיגי האיחוד האירופי לבין תפיסת העולם של טראמפ באה לידי ביטוי בשורת סוגיות. בנושא הסחר רואה טראמפ באיחוד האירופי פלטפורמה לתמרון תנאי המסחר לטובת גרמניה ועל חשבון ארצות הברית, והוא הביע נכונות להיכנס למלחמת מכסי מגן כדי להגן על התעשיות האמריקאיות. חילוקי דעות משמעותיים נמצאים גם בנוגע להסכם הגרעין עם איראן ובנוגע לאיום שמציבה רוסיה. פערים אלה בשילוב ספקנותו של טראמפ לגבי ברית נאט"ו עשויים לדחוק באיחוד האירופי להגביר את האינטגרציה הצבאית בין מדינות היבשת.

מבוא

"בכל צעד שתעשו תוכלו תמיד להיות בטוחים שידידתכם ובעלת הברית הטובה ביותר שלכם, ארצות הברית של אמריקה, עומדת לצידכם כתף אל כתף, עכשיו ולעולם, משום שאירופה מאוחדת – שהייתה בעבר חלומם של מעטים – עודנה התקווה של רבים והיא חיונית לכולם",¹ כך חתם ברק אובמה את נאומו בברלין באפריל 2016. נאום זה לא היה רק מס שפתיים: בתקופת כהונתו של אובמה אופיינו היחסים הטרונס-אטלנטיים בשיתוף פעולה הדוק ויעיל, שבא לידי ביטוי בשורה של הישגים: הסכם הגרעין עם איראן, הסכם האקלים, התייצבות משותפת נגד משטר קדאפי בלוב ובידודה הבינלאומי של רוסיה בעקבות הפלישה לאוקראינה וסיפוח חצי האי קרים. כניסתו של דונלד טראמפ לבית הלבן חוללה שינוי חריף ביחסים ארצות הברית ואירופה. תפיסת העולם של ממשל טראמפ שונה באופן ניכר ולעיתים מהפכני בהשוואה לממשל אובמה והממשלים שלפניו. בניגוד לדוקטרינה האמריקאית השלטת מאז תום מלחמת העולם השנייה, שלפיה אירופה מאוחדת חיונית ליציבות ולשגשוג המערכת הבינלאומית, הנשיא הנכנס תיאר לא פעם את האיחוד האירופי כבעל ברית נצלן,

שמשמש בכלים מוניטריים לתמרון לא הוגן של השוק החופשי באופן שפוגע בשווקים האמריקאיים, וכן אינו נושא בנטל ההוצאות הביטחוניות של ברית נאט"ו. תפיסתו הבדלנית של טראמפ – שבאה לידי ביטוי באמירות חריפות נגד האיחוד האירופי והמטרות שהוא מקדם – הביאה לעוינות גוברת בין מנהיגים ומוסדות אירופיים לבין הבית הלבן. על רקע עוינות זו מתגלים קשיים בשימור ההישגים הקודמים של הברית הטרנס-אטלנטית בנוגע לאתגרים הגלובליים שעומדים מול המערב.

מאמר זה מנתח את פערי האידיאולוגיה ותפיסות העולם בין ממשל טראמפ לבין ההנהגה האירופית, ואת האופן שבו פערים אלו יוצרים מחלוקות מדיניות בסוגיות המפתח: סחר בינלאומי, הסכם הגרעין עם איראן, התמודדות עם התקפות הרוסית ובניית קואליציה ביטחונית במסגרת נאט"ו או מחוץ לה. לסיכום מצביע המאמר על מגמות עתידיות לעתיד הברית הטרנס-אטלנטית ועל השלכות אפשריות של המחלוקת על ישראל.

פערים אידיאולוגיים: "בוני החומות מול בוני הגשרים"

במהלך המחצית השנייה של המאה ה-20 נבנה האיחוד האירופי כברית כלכלית-מדינית המבוססת על תפיסת עולם ליברלית, כלכלת שוק חופשי, גבולות פתוחים וביסוס תלות הדדית. התפיסה הבסיסית של האיחוד היא אינטגרציה כלכלית וחברתית-תרבותית אירופית החיונית לעתידה הכלכלי של היבשת, שתגביר את כוחה בהתמודדות עם אתגרים גלובליים ותמנע התפרצות מחודשת של לאומנות אירופית, שעלולה להוביל למלחמת עולם נוספת. גישה זו, הדוגלת בבניית גשרים תרבותיים וכלכליים בין מדינות, רווחת בקרב ההנהגה הנוכחית בבריסל ובמדינות החשובות באירופה.

מול תפיסה זו, בשנים האחרונות צברה תאוצה תפיסה נגדית שבסודה אובדן האמון באינטגרציה האירופית בפרט ובמוסדות בינלאומיים בכלל. גישה זו גורסת שמוסדות בינלאומיים הם עתירי סיאוב ובירוקרטיה, משרתים אליטות קוסמופוליטיות בלבד ופוגעים בזהות הלאומית של המדינות החברות ובשליטתן על גבולותיהן, ביטחונן וכלכלותיהן. תפיסה זו התפשטה ברחבי העולם המערבי ובפרט באירופה, ושיאה בפרישת בריטניה מהאיחוד האירופי ובהתחזקות אלקטורלית של מפלגות ימין פופוליסטי-לאומני ואירו-סקפטי דוגמת 'החזית הלאומית' בצרפת בהנהגת מארין לה פן. ההנהגה באירופה, בהובלת קנצלרית גרמניה מרקל ונשיא צרפת מקרון, מזהה בתנועות הללו את האיום המרכזי של העת הנוכחית על היציבות ביבשת.

בניגוד חד למרקל ומקרון באירופה, ניצחונו של טראמפ נשען על טינה ציבורית רחבה כלפי ערכים גלובליים, הסכמים בינלאומיים, פתיחת גבולות ורבות-תרבותיות מחד גיסא, ועל חזרה לפתרונות פשוטים וישירים כגון הפעלת כוח נרחבת והטלת חסמים על הגירה וסחר מאידך גיסא, וכן אהדה לסגנון מנהיגות כוחני ואוטוקרטי דוגמת

נשיא ארצות הברית דונאלד טראמפ בפגישה עם שרת החוץ של האיחוד האירופי פדריקה מוגריני, נשיא מועצת אירופה דונאלד טוסק ואחרים, במטה האיחוד האירופי, במהלך פגישה של חברות נאט"ו, בריסל, 25 במאי 2017. הצילום: STEPHANIE LECOCQ/POOL/AFP

זה של נשיא רוסיה, פוטין. תפיסת העולם של טראמפ דוחה את האידיאל הרב־צדדי של האיחוד האירופי, שלפיו יחסים בין־מדינתיים מייצרים רווחים מוחלטים, והיא נשענת על תפיסת משחק סכום אפס – רווח של מדינה אחת תמיד יבוא על חשבון מדינה אחרת.

טראמפ מציג עמדה ביקורתית חריפה כלפי האיחוד האירופי, שאותו הוא תופס כארגון פאן־לאומי המטשטש זהויות לאומיות ומעביר את הכוח מהעם לידי אליטות קוסמופוליטיות. טראמפ שיבח את בריטניה על הפרישה מהאיחוד האירופי והדגיש כי הוא צופה שמדינות נוספות יפרשו, וזאת מכיוון שהאיחוד מעיב על אופיין הייחודי של חברותיו ו"אנשים רוצים להחזיר לעצמם את המדינה שלהם"². לשיטתו, האיחוד אינו משרת את כלל חברותיו, אלא מכשיר שבו גרמניה משתמשת כדי לקדם את עצמה כמתחרה כלכלית לארצות־הברית. טרם כניסתו לתפקיד פנו בכירים מצוות המעבר שלו למנהיגי מדינות ושאלו אילו מדינות יהיו הבאות לעזוב את האיחוד, והיועץ האסטרטגי לשעבר סטיב באנון התחייב לפעול לקידום מערכות יחסים דו־צדדיות עם מדינות אירופה כמשקל נגד לאיחוד האירופי. טראמפ פיזר ברוח זו שורת הבטחות המערערות על השותפות הביטחונית בין ארצות־הברית לאירופה, ובראשן הטלת ספק בברית נאט"ו ובסעיף ההגנה ההדדית, וכן הביע נכונות להתנער מאמנות

ומהסכמים קודמים, שאותם תפס כאבני ריחיים על צווארה של ארצות-הברית ולא כנכסים אסטרטגיים, כקודמיו בתפקיד.

פערי מדיניות: הבית הלבן נגד בריסל

במלאת שנה לכהונתו של טראמפ ניתן להבחין במספר מרכיבים בניהול מדיניות החוץ שלו: היעדר דוקטרינה כוללת, שימוש בפתרונות אד הוק לטווח קצר והגדרת יעדים על בסיס ערכים בדלניים ולא ערכים גלובליים. מתוך נאמנות לגישה זו צמצם טראמפ מעורבות אמריקאית במה שנתפס בעיניו כאינטרסים זרים בשורת נושאים: הפרישה מהשותפות הטרינס-פסיפית ומהסכם פריז בנושא האקלים, קריאתו למשא ומתן מחודש על הסכמי הסחר עם מדינות יבשת אמריקה וכן השעיית המשא ומתן³ על הסכם הסחר הטרינס-אטלנטי.⁴ פעולות אלה ובייחוד הפרישה מהסכם פריז היוו קו פרשת מים מבחינת המנהיגות האירופית, ובעקבותיהן הצהירה מרקל ש"חלפו הימים שבהם יכולנו לסמוך על אחרים".⁵ בליבת המחלוקת בין ארצות-הברית לאירופה עומדות שלוש סוגיות מרכזיות: סחר בין-יבשתי, המאבק בתוקפנות הרוסית ועתיד נאט"ו.

מבין שלוש הסוגיות, נראה שהחשובה ביותר היא הסדרת הסחר הטרינס-אטלנטי. מאזן הסחר בין ארצות-הברית לאיחוד האירופי ב-2016 נטה לטובת האיחוד בהיקף של 136 מיליארד דולר. גישתו הבסיסית של טראמפ היא "לאזן" את מאזן הסחר. לשם כך צריכה ארצות-הברית להטיל מכסים על יבוא אירופי ולבטל הסכמים רב-צדדיים שמשפרים לדעתו את כושר המיקוח של שותפי הסחר שלה. טראמפ גם איים להטיל 100 אחוזי מס על יבוא מוצרי חלב מאירופה ועל תעשיות חקלאיות נוספות, ולהעלות מכסי היבוא של תעשיית הרכב ל-35 אחוזים.

ההנהגה באירופה בראשות מרקל דוחה את הרטוריקה הפרוטקציוניסטית של טראמפ. כך, לקראת פסגת ה-G20 הבהירה מרקל שעל הכלכלות המפותחות לפעול כך שהגלובליזציה תיטיב עם כולם,⁶ ודחתה את רעיונות הפרוטקציוניזם והבדלנות (אך מבלי לנקוב בשמו של טראמפ).⁷ בהמשך הבהירה מרקל לקראת פגישה עם טראמפ (מארס 2017) שתיילחם לשמר את הסחר החופשי ואת "אירופה חזקה", גם במחיר של עימות עם וושינגטון.⁸ יתר על כן, בתגובה לאיומיו של טראמפ להעלות מכסים על יבוא מאירופה הזהירו בכירים אירופים ובראשם נציבת הסחר של האיחוד, ססיליה מאלמסטרם, שהעלאת מכסים בארצות-הברית על יבוא המתכות תיענה בהעלאת מכסים על תוצרת חקלאית אמריקאית כגון ויסקי אמריקאי ומיץ תפוזים, מתוך כוונה לפגוע במדיניות החקלאיות בארצות-הברית, המהוות את הבסיס הפוליטי של טראמפ.⁹ המחלוקת הטרינס-אטלנטית ניכרת גם בנושאי ביטחון לאומי, שהמרכזי בהם הוא ההתמודדות עם האיום שמציבה רוסיה לאיחוד האירופי. נשיא רוסיה פוטין רואה באיחוד האירופי ובנאט"ו איום ממשי על ביטחונה של רוסיה ועל מרחב ההשפעה

הפוליטי שלה במזרח אירופה.¹⁰ כדי להתמודד עם מה שנתפס כהתפשטות מערבית אל מרחבי ההשפעה של רוסיה, בשנים האחרונות מנהל פוטרין מערכה נגדית שביסודה ערעור היציבות באירופה באמצעות הפעלת כוח צבאי באוקראינה, פריסת כוחות בגבול ברית נאט"ו,¹¹ הפעלת לוחמת מידע ושימוש בכלי סייבר להטיית תוצאות בחירות ביבשת, כולל בצרפת ובגרמניה.¹²

שורש המחלוקת בין הנהגת אירופה לבין טראמפ נעוץ בתפיסה שונה של האיום הרוסי: אירופה רואה בתוקפנות הרוסית איום ישיר על ביטחונה ועל שלמות האיחוד, כפי שעולה מהצהרתו של שר החוץ לשעבר של בריטניה, פיליפ האמונד, שטען כי רוסיה "מאיימת על כולנו" בשל התעלמותה מכללי המשחק הבינלאומיים.¹³ מנגד, העמדה האמריקאית בנושא אינה אחידה: מצד אחד, טראמפ הביע את רצונו לקדם יחסים חיוביים עם רוסיה בכלל ועם פוטרין בפרט, תוך הפגנת הערכה רבה לנשיא הרוסי. מנגד, ההתערבות הרוסית בבחירות 2016 מעמיקה את תפיסת האיום הרוסי בקרב המחקקים בארצות-הברית, ששיאה בחקיקת סנקציות להענשת מוסקבה בתמיכה דו-מפלגתית ונרחבת נדירה בהיקפיה, שעליה נאלץ טראמפ לחתום.

הסוגיה השלישית השנויה במחלוקת היא עתיד נאט"ו. התוקפנות הרוסית, ובייחוד מתקפת התודעה שנוהלה מרוסיה במטרה להטות את הבחירות באירופה, מעלה דיון באפשרות הפעלת סעיף ההגנה ההדדית ככלי להענשת רוסיה. אולם, מאז עליית טראמפ עולים סימני שאלה בנוגע למחויבותה של ארצות-הברית לבעלות בריתה בכלל ולנאט"ו בפרט. במהלך מערכת הבחירות לנשיאות הטיל טראמפ ספק בנחיצותה של ברית נאט"ו, וסירב להתחייב¹⁴ לסעיף ההגנה ההדדית במקרה שתותקף אחת מחברות הברית שאינה עומדת בהתחייבות הקובעת כי כל מדינה חברה בברית תקצה לפחות שני אחוזים מהתוצר המקומי הגולמי שלה לתקציב הביטחון.¹⁵ ההכרה המאוחרת של הנשיא בחשיבותה של הברית (12 באפריל), התחייבותו לסעיף ההגנה ההדדית (9 ביוני) והדחיקה לשוליים של הרתעת רוסיה¹⁶ עוררו דאגה רבה בקרב מדינות היבשת בנוגע למשמעות ההצהרות של טראמפ: האם טראמפ התכוון למצב את עצמו כמנהיג שאילץ את אירופה לשלם את חלקה, או שמא כוונתו להכשיר את דעת הקהל ליום שבו ארצות-הברית תפחית את מחויבותה לנאט"ו.

כתגובה למה שהתפרש באירופה כנטישה אמריקאית, הדיון בנוגע לבניית "איחוד ביטחוני" של אירופה צובר תאוצה: גרמניה, צרפת, איטליה וספרד קוראות למדיניות ביטחונית אירופית משותפת לאחר הצבעת בריטניה לפרוש מהאיחוד.¹⁷ שרת ההגנה הגרמנית פון דר ליין קראה להגדלת התפקיד הביטחוני וההוצאה הביטחונית של האיחוד האירופי עקב החשש שטראמפ עשוי להפחית את מחויבותה של ארצות הברית לביטחון בינלאומי.¹⁸ נציבת שירות החוץ האירופי פדריקה מוגריני הצהירה שאירופה "תמלא את החלל שהשאירה ארצות-הברית, כולל בנושא נאט"ו". בשטח גוברים הסימנים

להגברת האינטגרציה הצבאית ביבשת, בהם החתימה על הסכם 'שיתוף פעולה מובנה קבוע' (PeSCo),¹⁹ והקמת מתקן אימונים אחד לצבאות היבשת.²⁰ גם החלטתו של טראמפ לפרוש מההסכם בין חמש החברות הקבועות במועצת הביטחון וגרמניה לבין איראן על תכנית הגרעין שלה (JCPOA) מהווה מהמורה במערכת היחסים בין ארצות הברית לבין אירופה. התייצבותן של ארבע החברות הקבועות האחרות, גרמניה והאיחוד האירופי, נגד החלטתו של הנשיא האמריקאי לפרוש מההסכם עם איראן, מעמיקה את פערי האמון בין ארצות הברית לאיחוד האירופי ועשויה להקשות על שיתופי הפעולה בין הצדדים בסוגיה זאת בעתיד.

סיכום: עתיד הברית הטרנס-אטלנטית בסכנה?

היחסים הטרנס-אטלנטיים עומדים על פרשת דרכים: פערי המדיניות בין ארצות הברית לאירופה בסוגיות ליבה של ביטחון היבשת וכלכלתה²¹ מלווים גם בפערים אישיוניים ואידיאולוגיים. בעיני טראמפ, מערכת בינלאומית גלובליסטית מאתגרת את ההגמוניה האמריקאית, בעוד ההנהגה הנוכחית באירופה בהובלת מרקל ומקרון מחויבת לתפיסה הגלובליסטית ולהגברת האינטגרציה ביבשת. פערים אלו עומדים בסתירה עמוקה למחויבות הביטחונית ההיסטורית של ארצות הברית ליבשת אירופה. בזירת הפנים, לנוכח התוקפנות הרוסית במרחב הסייבר והתודעה, בולטת חשיבותן של המערכות לשמירה על טוהר הבחירות באירופה כתשתית חיונית. בהיעדר תקדים משפטי המגדיר מתקפת תודעה המכוונת להתערבות בבחירות כחציית קווים אדומים, לא ידוע אם ניתן להפעיל את סעיף ההגנה ההדדית (סעיף 5) באופן שירתיע את מוסקבה מהמשך התוקפנות, וכן לא ברור אם טראמפ, שדחה את ההערכה המודיעינית שרוסיה מתערבת במערכות בחירות במערב, יהיה מוכן להתחייב לסעיף 5 במקרה כזה. אם אירופה לא תצליח לפתח יכולות מענה צבאיות וטכנולוגיות עצמאיות, היא תגיע לנקודה שבה לא תוכל לתת מענה למתקפת התודעה הרוסית, מה שעשוי להוביל לעליית המפלגות האירו-סקפטיות באופן שיאיץ את התפרקות האיחוד.

ההצהרות הלוחמניות של טראמפ בסוגיות המסחר, ובפרט נכונוהו להעלות מכסים במטרה להגן על התעשייה האמריקאית, עשויות להוביל לתגובה חריפה מצד האיחוד האירופי, שהודיע כי יגיב באותו מטבע.²² התקדים ההיסטורי הידוע לשמצה של חקיקת סמוט-האולי, שבמסגרתה העלה הקונגרס האמריקאי את המכסים בתחילת שנות השלושים של המאה הקודמת, הביא לכך שמדינות נוספות העלו מכסי מגן שהובילו לחיסול הסחר הבינלאומי, וכך הפך 'השפל הגדול' בארצות הברית למשבר כלכלי עולמי שהכה גם באירופה לאורך שנות השלושים. היות שהיקף הסחר העולמי גדל באופן אקספוננציאלי מאז סוף מלחמת העולם השנייה, מלחמת מכסים כזאת עלולה להביא לתוצאות דומות ואף גרוע מכך.

מחלוקות אלו פוגעות בלכידות המחנה המערבי גם בהתמודדותו עם אתגרים אסטרטגיים. כבר עתה מסתמנים פערים בין ארצות-הברית ואירופה בסוגיות פוליטיות (דוגמת היחסים עם איראן והמאבק בהתחממות הגלובלית). אובדן תחושת המשענת האמריקאית תאלץ את אירופה להגביר את שיתוף הפעולה הצבאי שלה הן ברמה הפנים-אירופית והן מול ארגונים בינלאומיים ומדינות מחוץ לאיחוד. הוואקום שנוצר בהנהגת העולם המערבי מוביל להרחבת תפקידה של אירופה בהנהגת הנוכחית (גרמניה בפרט) בעיצוב ובשימור הסדר העולמי ובהתמודדות עם אתגרים גלובליים: אקולוגיים, כלכליים וביטחוניים.

מבחינת ישראל, הפיצול בין המחנה הדוגל בחיזוק המערכות הבינלאומיות (בהובלת האיחוד האירופי) לבין המחנה האנטי-גלובליסטי (בהובלת ממשל טראמפ) מייצר סביבה אסטרטגית מורכבת מול שניים מהשותפים הבכירים שלה בזירה המדינית, הכלכלית והביטחונית הבינלאומית. היחסים המיוחדים בין ארצות-הברית לישראל עשויים לאלץ את ירושלים לבחור צד או להיתפס כמי שבוחרת צד, באופן שיפגע בתפיסתה כשותפה בעיני אירופה, שאף עשויה להבשיל לפגיעה ביחסים עם היבשת דוגמת הגבלת ההתקשרות העסקית עם חברות הפועלות מעבר לקו הירוק. מנגד, ישראל שאינה חברה בנאט"ו תוכל לנצל את התגברות הצורך בחיזוק הביטחון באירופה כדי להעמיק את שיתופי הפעולה הצבאיים שלה עם המדינות והמוסדות ביבשת, וייתכן אף כחלק מקואליציה הגנתית חלופית לנאט"ו. היות שישראל מתמודדת עם ביקורת חריפה על מדיניותה מצד מסגרות האיחוד האירופי, ייתכן ששותפויות דו-צדדיות או רב-צדדיות חלופיות יוכלו לחזק את עמידתה מול ביקורות ולחצים.

הערות

- 1 "President Obama Speech at Hannover Messe", C-SPAN, 25 April, 2016, <https://www.c-span.org/video/?408649-1/president-obama-remarks-hannover-germany>
- 2 Berenson Tessa, "Donald Trump Hails Brexit Vote: 'People Want to Take Their Country Back'", *Time*, June 24, 2016, <http://time.com/4381345/donald-trump-brexit-scotland-trip/>
- 3 "EU and US Publish TTIP state of play assessment," European Commission, January 17, 2017, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1613>
- 4 Hiroko Tabuchi and Jack Ewing, "Europe and Japan near Trade as U.S Takes Protectionist Path," *The New York Times*, June 23, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/06/23/business/europe-japan-trade-deal.html>
- 5 Nick Allen and Rory Mulholland, "Angela Merkel says Europe can no longer rely on US or UK – and must 'fight for its own destiny,'" *The Telegraph*, May 28, 2017, <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/05/28/angela-merkel-says-europe-can-no-longer-rely-us-uk-must-fight/>
- 6 Ivana Kottasová, "Merkel criticizes Trump trade policy before G20," CNN, July 5, 2017, <http://money.cnn.com/2017/07/05/news/economy/merkel-trump-trade-warning/index.html>
- 7 Noah Barkin and Roberta Rampton, "Merkel issues warning to Trump ahead of G20

- 8

<http://www.reuters.com/article/us-g20-germany-merkel-summit/>, Reuters, June 29, 2017, idUSKBN19K2B2

"מרקל תזהיר את טראמפ: אם תטיל עלינו מסיים – נגיב בהתאם", **זה מרקר**, 12 במארס 2017, <https://www.themarker.com/wallstreet/1.3920216>
- 9

Amanda Holpuch, "US bourbon producers warn of financial damage if EU retaliates against Trump threat," *The Guardian*, July 8, 2017, <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jul/08/bourbon-whiskey-eu-trump-threat>
- 10

Alix Culbertson, "Power-obsessed' Putin wants to 'DISINTEGRATE' Europe, former oligarch warns," *Daily Express*, October 27, 2016, <http://www.express.co.uk/news/world/726002/Putin-power-obsessed-disintegrate-Europe-Mikhail-Khodorkovsky>
- 11

שי הר-צבי, "שובו של הדוב הרוסי למזרח התיכון", BESA, 5 ביוני 2016, <https://besacenter.org/he/mideast-security-and-policy-studies-he/russian-bear-returns-to-the-middle-east/>
- 12

Becky Branford, "Information warfare: Is Russia really interfering in European states?" BBC, March 31 2017, <http://www.bbc.com/news/world-europe-39401637>
- 13

"UK's Hammond: Russia a threat to everyone on world stage," Reuters, March 30, 2017, <http://www.reuters.com/article/britain-georgia-hammond-idUSR4N16X00U>
- 14

Ben Kentish, "Donald Trump says he previously claimed Nato was 'obsolete' because he 'did not know much about it'," *Independent*, April 26, 2017, <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/donald-trump-not-know-much-nato-alliance-wolf-blitzer-cnn-obsolete-a7702201.html>
- 15

Ivana Kottasova, "How NATO is funded and who pays what," CNN, May 25, 2017, <http://money.cnn.com/2017/05/25/news/nato-funding-explained-trump/index.html>
- 16

Constanze Stelzenmüller, "Trump's abandonment of NATO in Brussels," *Washington Post*, May 26, 2017, https://www.washingtonpost.com/news/global-opinions/wp/2017/05/26/trumps-abandonment-of-nato-in-brussels/?utm_term=.b5d0c9477c27
- 17

שי לוי, "האם אירופה הולכת לצבא מאוחד?", מאקו, 1 ביוני 2016, <http://www.mako.co.il/pzm-magazine/Article-ef7072e9ceb0551006.htm>
- 18

"German defence minister Ursula von der Leyen calls for EU build-up," *Financial Times*, November 10, 2018, <https://www.ft.com/content/c4ddcd64-a732-11e6-8b69-02899e8bd9d1>
- 19

Robin Emmott, "'Bad news for our enemies': EU launches defense pact," Reuters, December 14, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-eu-defence/bad-news-for-our-enemies-eu-launches-defense-pact-idUSKBN1E82BA>
- 20

"Mogherini sees EU military HQ 'within days'," Euroactiv, May 18, 2017, <https://www.euractiv.com/section/defence-policy/news/mogherini-sees-eu-military-hq-within-days/> Andrea Shalal, "German defense minister wants EU military to match NATO," Reuters, November 7, 2016, <https://www.reuters.com/article/us-eu-defence/german-defense-minister-wants-eu-military-to-match-nato-idUSKBN1322GH>
- 21

ביניהן היחס ליישום הסכם הגרעין עם איראן והמאבק בשינויי האקלים.
- 22

תעשיות החקלאות והרכב.